

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 346.7:339.338(477)

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ЗДІЙСНЕННІ КОНТРОЛЮ: ПРАВОВЕ ОПОСЕРЕДКУВАННЯ.

Солодченко Сергій Вікторович

Начальник Головного слідчого управління фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України, (м. Київ, Україна)

Обґрунтовано авторське поняття «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю», розкрито особливості його правового опосередкування (правового впливу на обсяг спроможності, правового регулювання господарсько-функціональних відносин як форм прояву елементів спроможності), доведено доцільність прийняття визначення функціональної спроможності за вихідне у розгляді питань виявлення та попередження господарських правопорушень.

Обґрунтовано базові елементи «функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю». Їх систематизовано за критеріями: суб'єкт господарювання, сфера господарювання, об'єкт контролю.

Доведено актуальність висунутої наукової гіпотези стосовно того, що «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» є самостійною правовою категорією, комплексним поняттям і важливою правовою дефініцією господарського права, яку доцільно ввести у науковий обіг.

Ключові слова: суб'єкт господарювання, функціональна спроможність у здійсненні контролю, господарські правопорушення.

**Функциональная состоятельность субъектов хозяйствования в осуществлении
контроля: правовое опосредование.**

Солодченко Сергей Викторович

Начальник Главного следственного управления финансовых расследований Государственной фискальной службы Украины, (г. Киев, Украина)

Обоснованно авторское понятие «функциональная состоятельность субъектов

хозяйствования в осуществлении контроля», раскрыты особенности его правового опосредования (воздействия на объем состоятельности, правового регулирования хозяйственно-функциональных отношений как форм проявления элементов состоятельности), доказана целесообразность принятия определения функциональной состоятельности за исходное в рассмотрении вопросов выявления и предупреждения хозяйственных правонарушений.

Обоснованы базовые элементы «функциональной состоятельности субъектов хозяйствования в осуществлении контроля». Они систематизированы по критериям: субъект хозяйствования, сфера хозяйствования, объект контроля.

Доведена актуальность выдвинутой научной гипотезы о том, что «функциональная состоятельность субъектов хозяйствования в осуществлении контроля» является самостоятельной правовой категорией, комплексным понятием и важной правовой дефиницией хозяйственного права, которую целесообразно ввести в научный оборот.

Ключевые слова: субъект хозяйствования, функциональная состоятельность в осуществлении контроля, хозяйственные правоотношения.

Functional Ability of Subjects Management in the Control: Legal Mediation.

Solodchenko Serghii

Head of the Main Investigation
Department of Financial Investigations of
the State Tax Service of Ukraine, (Kyiv,
Ukraine)

Justified the author's concept «Functional ability of subjects management in the control», features of his legal mediation are revealed (legal impact on the ability scope, legal regulation of its forms of manifestation and other instruments), the feasibility of defining functional ability in the initial in issues of detection and prevention of economic offences by participation of economic entities in the modern consolidated control has been proved.

The basic elements of «functional ability of subjects management in the control» are substantiated. They are systematized according to criteria: subject of economic activity, sphere of management, object of control.

The actuality of the proposed scientific hypothesis about the fact that «the functional ability of economic entities in the control of implementation» is proved to be an independent legal category, complex concept and an important legal definition of economic law that it is expedient to introduce into scientific circulation.

The lack of a terminological indication of the activity of business entities in the implementation of their control functions, including those aimed at preventing corruption, prompts the solution of the problem of legal mediation of the functional ability of economic entities in the implementation of control.

The functional ability of economic entities in the implementation of control is a system of legal norms, influences, measures and actions, balanced in the algorithm of identifying public and private risks and their ability to prevent them.

Complex of organizational and property elements of functional ability (economic entity, sphere of domicile, object of control) in combination with economic and legal means of self-regulation details the scheme of control functions at the enterprise and provides the ability to carry out control actions in the amount provided by the legislation and local acts.

An adequate level of functional ability is an important factor in meeting the requirements and obligations of anti-corruption control in the field of business and preventing commercial, financial, and operational risks.

Inadequate volume of functional ability is the basis for the dismissal of the entity.

An example of the formation of the proper scope of the functional capacity of the implementation of the anti-corruption monitoring entities, it is necessary to recognize the algorithm of action developed by the legislator for developing a typical anticorruption program of a legal entity, assessing the implementation of anti-corruption programs, and others.

Key words: subjects management, functional ability in the control, economic offences.

Постановка проблеми. Законом України «Про запобігання корупції» встановлено обов'язок юридичної особи затверджувати антикорупційну програму. Вона складається з комплексу правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції у діяльності юридичних осіб. [1, ч. 2 ст. 62]. У розвиток та з метою конкретизації зазначеного законоположення Національне агентство з питань запобігання корупції розробило Типову антикорупційну програму юридичної особи (далі – Типова програма). Програма стала новацією правового підходу до боротьби з корупцією у сфері господарювання. Згідно антикорупційних програм суб'єкт господарювання має право здійснювати антикорупційні перевірки своїх потенційних ділових партнерів. Також у Типовій програмі прописано вимогу щодо обрання ділових партнерів за критеріями, які базуються на прозорості їх діяльності, конкурентності, якості товарів, робіт і послуг та надійності, а самі процедури відбору ділових партнерів для різних сфер діяльності юридичної особи має розробляти Уповноважений та затверджувати керівник суб'єкта господарювання. Уповноважений також повинен проводити антикорупційну перевірку наявних або потенційних ділових партнерів юридичної особи з метою оцінки наявності корупційних ризиків та розробляти Примірні форми антикорупційних застережень з урахуванням сфер діяльності юридичної особи [2].

Розуміння антикорупційного контролю, який має здійснювати суб'єкт господарювання, не збігається ані з внутрішньогосподарським ані з самоконтролем. Фактично йдеться про новий вид недержавного контролю. Тому малочислені напрацювання науки господарського права з проблем внутрішньогосподарського та самоконтролю у сфері господарювання будуть недостатніми для оптимізації правового впливу на попередження безрезультативних або малорезультативних нових контрольних заходів суб'єктів господарювання. Переорієнтування законодавця на суб'єкта господарювання у здійсненні контролю з метою мінімізації корупційних ризиків передбачає доцільність правового впливу на обсяг його функціональних можливостей стосовно перебування у новому статусі. Отже внаслідок того, що обсяг функціональних можливостей суб'єкта

господарювання став предметом правового впливу потрібний аналіз, який дозволить виявити природу його функціональних можливостей у здійсненні контролю з метою мінімізації корупційних ризиків у сфері господарювання.

Також продовжується процес реформування ризикоорієнтованого державного контролю у сфері господарювання. Одне з його завдань, яке адресовано відповідним органам державного фінансового та податкового контролю, це – виявлення та попередження істотних порушень господарської самоорганізації і господарського саморозвитку підприємств.

На сучасному етапі запроваджено низку дерегуляційних рішень Кабінету Міністрів України стосовно оцінки ступеню ризику від провадження господарської діяльності. Ці рішення націлені на підвищення конкурентоспроможності потенціалу малого і середнього підприємництва. З'явилися підстави сподіватися, що прискорення запровадження ризикоорієнтованого контролю у діяльність контролюючих органів дозволить: визначити пріоритети для перевірок найбільш ризикових кожного; розвинути процеси господарського саморозвитку і самоорганізації; підвищити економічну результативність правового становища сучасних господарських систем внаслідок запровадження ресурсів господарської самоорганізації та самоконтролю.

Мале та середнє підприємство як елементарна організаційна форма суб'єкта господарської діяльності представляють традиційний предмет вивчення науки господарського права. Потенціал їх функціональної здатності успішно здійснювати свою виробничу та внутрішньогосподарську організацію дій розглядався, здебільшого, лише у ракурсі забезпечення свободи та ініціативності суб'єктів господарювання. Розробка правової бази як підґрунтя для ефективної реалізації їх контрольних функцій – нове наукове завдання, яке не було раніше розв'язано в юриспруденції. Тому виникла потреба у проведенні наукових досліджень щодо аналізу і характеристики правового терміну «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю». Вищевикладене обумовлює актуальність тематики статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментом для написання статті та розкриття значимості авторського поняття «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» стали праці таких науковців, як: О.М. Вінник, О.П. Віхров, Д.В. Задихайло, О.В. Шаповалова, Н.В. Никитченко, І.М. Кравець, О.С. Орлова, М.М. Кузьміна, Є.М. Білоусов та інших. Серед науковців, які у своїх працях зверталися до проблематики впровадження ризикоорієнтованого підходу до державного контролю за реалізацією договірних зобов'язань державно-приватного партнерства слід відзначити низку публікацій О.В. Шаповалової. Зокрема, статті та тези доповідей «Підходи до пізнання ризикоорієнтованого

контролю», «Ризикоорієнтований контроль як гарантія забезпечення публічних інтересів у партнерстві», «Система ризикоорієнтованого контролю при державно-приватному партнерстві», «Глумачення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством».

Метою статті є доведення актуальності висунутої автором статті наукової гіпотези стосовно того, що «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» є самостійною правовою категорією, комплексним поняттям і важливою правовою дефініцією господарського права, яку доцільно ввести у науковий обіг.

Викладення основного матеріалу. Відсутність термінологічного позначення діяльності суб'єктів господарювання з реалізації ними контрольних функцій, в тому числі спрямованих на запобігання корупції, спонукає до розв'язання проблеми правового опосередкування функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю.

Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю – це система правових норм, впливів, заходів та дій, збалансованих в алгоритм виявлення загрози ризиків публічного та приватного характеру та здатності їх попередження. Комплекс організаційних та майнових елементів функціональної спроможності (суб'єкт господарювання, сфера господарювання, об'єкт контролю) у сукупності із господарсько-правовими засобами саморегулювання деталізує схему контрольних функцій на підприємстві і забезпечує здатність здійснення контрольних діянь в обсязі, передбаченому законодавством та локальними актами. Належний обсяг функціональної спроможності є важливим чинником виконання вимог та зобов'язань антикорупційного контролю у сфері господарювання та попередження комерційних, фінансових, виробничих ризиків. Неналежний обсяг функціональної спроможності є підставою для звільнення від відповідальності суб'єкта господарювання.

Вивчення господарсько-правової категорії «функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» доцільно розпочати зі з'ясування критеріїв систематизації її базових елементів.

Перший базовий елемент – суб'єкт господарювання. Функціональну спроможність суб'єктів господарювання здійснювати контроль не лише за своєю діяльністю, але й – потенційного та реального партнера слід визнати потужним ресурсом господарської самоорганізації, який запроваджено Законом України «Про запобігання корупції».

Для мінімізації корупційних ризиків наступним суб'єктам господарювання встановлено обов'язок затвердження антикорупційної програми як правового інструмента для здійснення діяльності, яку можна назвати «контролем над корупцією у сфері господарювання». Така

діяльність передбачає наявність специфічних контрольних функцій: у державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 %), де середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує 70 мільйонів гривень; а також для юридичних осіб, які є учасниками попередньої кваліфікації, учасниками процедури закупівлі відповідно до ЗУ «Про здійснення державних закупівель», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень. Для інших суб'єктів господарювання затвердження такої програми має добровільний характер. У вищезазначених юридичних особах для реалізації антикорупційної програми призначається особа, відповідальна за її реалізацію – Уповноважений.

Для внутрішньогосподарського оперативного контролю за правильним використанням майна суб'єкта господарювання та надання зовнішнім користувачам зрозумілої і достовірної фінансової звітності Орловою було проведено систематизацію (за впровадженням нею критерієм поняття «суспільно важливого суб'єкта господарювання»): а) суб'єкті великого підприємництва в розумінні ст. 55 ГКУ; б) публічні акціонерні товариства за ЗУ «Про акціонерні товариства»; в) суб'єкти господарювання, діяльність яких підлягає ліцензуванню відповідно до ЗУ «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» за критеріями небезпечності для необмеженого кола осіб, задоволенням невід'ємних потреб населення, використання вичерпних природних ресурсів або ресурсів, які мають стратегічне значення для держави та суспільства [3, с. 10].

Другий базовий елемент – це сфера господарювання, в якій суб'єктам господарювання зроблено адресний припис щодо особливостей регулювання господарської діяльності певного виду. Під регулювання, за позицією І.М. Кравець, розглядається встановлення уповноваженими законом суб'єктами умов здійснення господарської діяльності господарськими організаціями всіх форм власності та індивідуальними підприємцями (громадянами, іноземцями, особами без громадянства зареєстрованими у встановленому законом порядку як суб'єкти підприємницької діяльності) з метою гарантування свободи підприємництва, обмеження монополізму і захисту економічної конкуренції з одночасним здійсненням контролю за дотриманням встановлених правил, норм і застосування відповідальності за їх порушення [4, с. 40].

З метою впорядкування відповідних зон правової дійсності, стосовно яких виявлена потреба підвищення рівня захисту публічних інтересів, Н.В. Никитченко розробила пропозиції про основні напрями удосконалення законодавства про державний контроль у сфері господарської діяльності. Її підхід передбачав переорієнтування на виявлення істотних порушень та

мінімізацію корупційних ризиків. Такий підхід означав перехід до ризикоорієнтовного планування інспектування об'єктів контролю; спрямування контролю на виявлення значних порушень і зловживань [5, С. 18-19]. Але йшлося про державний контроль, а все більше актуалізується контроль недержавний.

Під ризиком законодавець розуміє кількісну міру небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат. Орган державного нагляду (контролю) визначає у віднесеній до його відання сфері критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від здійснення господарської діяльності, відповідні критерії затверджуються Кабінетом Міністрів.

Відомо, що Кабінетом Міністрів України були затверджені критерії оцінки ступеня ризику для суб'єктів господарювання у сферах: ветеринарно-санітарного нагляду, діяльності, що підлягає ліцензуванню Національною комісією регулювання електроенергетики, діяльності арбітражного керуючого, в галузі залізничного транспорту, діяльності (крім видобутку) з дорогоцінними металами, камінням, напівдорогоцінним камінням, діяльності в галузі цивільної авіації.

Оцінку процесу запровадження ризикоорієнтованого підходу щодо державного контролю та нагляду надавала М.М. Кузьміна. Аналіз претензій споживачів (результати соціопитування, що викладені у дисертації М.М. Кузьміної «Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції», дозволив виявити недоліки функціонування суб'єктів господарювання у сфері контролю за якістю продукції, товарів та послуг. Пропозиції дослідниці містять важливі рекомендації щодо розвитку недержавного контролю за якістю продукції, товарів та послуг внаслідок того, що значний обсяг державного контролю у цій сфері зменшено.

Нею було доведено необхідність функціонування поряд з державним наглядом, недержавного. Також визначено форми такого альтернативного нагляду (контролю): 1) контроль сертифікаційних організацій, які видають сертифікат відповідності, контролюють процес виробництва, кінцеву продукцію чи систему якості; 2) громадських організацій із захисту прав споживачів; 3) страхових компаній [6, с. 10, с. 121]. Такий підхід потребує подальшої деталізації.

Для окремих сфер діяльності вже давно (майже 20 років потому) був визначений пріоритет не державного контролю, а самоконтролю. Так, для перевірки якості топографо-геодезичних і картографічних робіт основним видом контролю закріплено самоконтроль [7].

Для використання функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю для досягнення балансу комплексу правових заходів, здатних оптимізувати та наблизити результат контролю до

його мети необхідно аналізувати третій елемент спроможності – об'єкт контролю.

Загальнотеоретичний термін «функції контролю» стосовно їх здійснення суб'єктами господарювання можна розглядами як функції ініціативного та функції зобов'язального характеру.

За авторським переконанням – під основними об'єктами недержавного контролю, стосовно яких доцільно розвивати контрольні функції зобов'язального характеру, слід визнати: запровадження та виконання антикорупційної програми, договірну дисципліну, діяльність стосовно залучення та використання у господарському обігу природних ресурсів, облік та звітування про стан господарської діяльності, забезпечення якості продукції, товарів та послуг.

Водночас положення щодо обов'язковості дотримання антикорупційної програми можуть включатися до договорів, які укладаються суб'єктами господарювання. Тоді виникає запитання: чи вважати такий реквізит договору підставою для з'ясування стану договірної дисципліни у випадку, коли програма не запроваджена суб'єктом господарювання державного чи комунального секторів економіки або запроваджена в іншому порядку, а не в тому, що визначений у законодавстві.

Висновки. Таким чином, з усього сказаного можна зробити висновки. Категорія «Функціональна спроможність суб'єктів господарювання у здійсненні контролю» є актуальною для запровадження у науковий обіг внаслідок того, набуває все більшої практичної і наукової значимості. Її потенціал полягає у наступному: покликана уособлювати прояви недержавного контролю у протидії корупції, виступаючи поряд з однопорядковою, але різнорівневою категорією державного контролю.

Вважаю доречним визначати термінологічне позначення діяльності суб'єктів господарювання з реалізації ними контрольних функцій, в тому числі спрямованих на запобігання корупції, через загальнотеоретичний термін «функція», похідним від якого є функціональна спроможність.

Складність розкриття феномену функціональної спроможності суб'єктів господарювання у здійсненні контролю пояснюється неоднозначністю сприйняття соціально-правової сутності її базових елементів – суб'єктів господарювання та таких зон соціально-правової дійсності як сфера господарювання і об'єкт контролю. Тому пропонується обрати за основний підхід до розуміння функціональної спроможності бачення її у строго зазначеному ракурсі функціонального призначення та інструмента оптимального розв'язання важливих соціальних завдань із збереженням балансу публічних та приватних інтересів споживача, виробника, суспільства.

Прикладом формування належного обсягу функціональної спроможності здійснення антикорупційного контролю суб'єктами господарювання слід визнати закріплений законодавцем алгоритм дій з розробки типової антикорупційної програми юридичної особи, оцінці виконання антикорупційних програм та інші.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
2. Типова антикорупційна програма юридичної особи, затверджена Рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 2.03.2017 № 75 // Офіційний вісник України 2017. – № 22. – Ст. 645. – С. 471.
3. Орлова О.С. Правове регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності суб'єктів господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.04 «господарське право; господарсько-процесуальне право» / О.С. Орлова. – Київ, 2013. – 18 с.
4. Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень : монографія / Кравець І. М. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 240 с.
5. Никитченко Н.В. Правове регулювання державного контролю у сфері господарської діяльності. – На правах рукопису. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю: 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право. – Інститут економіко-правових досліджень НАН України, Київ, 2015. – 40 с.
6. Кузьміна М.М. Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції. ісертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю: 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2010. – 220 с.
7. Інструкція про порядок контролю і приймання топографо-геодезичних та картографічних робіт: наказ Головного управління геодезії, картографії та кадастру від 17 лютого 2000 р. № 19.
8. Шаповалова О.В. Підходи до пізнання ризикоорієнтованого контролю / О.В. Шаповалова // Діалектика приватних і публічних інтересів у державному регулюванні господарської діяльності: зб. матеріалів міжнар. круглого столу. – Київ. нац. універ. ім. Т. Шевченка (8 листопада 2013 р.). – К., 2013. – С. 132–136.
9. Шаповалова О.В. Ризикоорієнтований контроль як гарантія забезпечення публічних інтересів у партнерстві. / О. В. Шаповалова //

Правові проблеми взаємодії держави і бізнесу: матеріали IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (Луганськ, 18–22 листопада 2013 р.). – С. 18–21

10. Шаповалова О.В. Система ризикоорієнтованого контролю при державно-приватному партнерстві / О. В. Шаповалова // Юридична наука і освіта в умовах глобалізації: стан і перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Донецького національного університету (Донецьк 24–25 жовтня 2013 р.). – 2013. – С. 87–91.

11. Шаповалова О.В. Тлумачення ризиків, пов'язаних з державно-приватним партнерством / О. В. Шаповалова // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2. – С. 112–117.

УДК 347.62:340.151:93"04/10"(477)

ПОЛЯНСЬКИЙ ШЛЮБ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Камінська Олена Анатоліївна,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет Одеського
державного університету внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті розглядаються особливості укладення шлюбу полянами – приведення нареченої до будинку нареченого, що регулюються давніми звичаями і традиціями. Висвітлено характерні риси полянського шлюбу: дохристиянський шлюб встановлювався за допомогою язичницьких релігійних обрядів; у шлюб вступали в віці, у якому були вже можливі подружні стосунки; шлюб передбачав дотримання певних рівнів спорідненості; до обряду укладення дохристиянського шлюбу входив і внесок плати за наречену в формі віна і приданого. Виділено етапи укладення шлюбу: змова – між родичами нареченого і нареченої, предметом якої могла бути принципова згода сторін про укладення шлюбу між їхніми дітьми, умови приведення нареченої і терміни одруження; заручини – які супроводжувала трапеза у батьків нареченої; весілля – передбачало урочисту обстановку з дотриманням установлених обрядів; принесення наступного ранку приданого за нареченою.

Ключові слова: договірний шлюб, укладення шлюбу, приведення, поляни, звичаєве право.

Полянский брак: историко-правовой аспект

Каминская Елена Анатольевна,
кандидат исторических наук, доцент,
профессор кафедры общеправовых и
социально-гуманитарных дисциплин
(Херсонский факультет Одесского